

SUMMARY

Holota N. The current problems of preschool children acquaintance with space and time.

The current problems of preschool children acquaintance with space and time are considered in the article. Space and time are the universal, basic categories in human cognition of material, natural and social environment. Space and time perception are one of the major components of ontogenesis that depends on the social and economical conditions, culture and human's aim to self-knowledge. Space and time are the most complicated categories for understanding and perception by preschool children.

The main characteristics of preschool children space and time cognition are mediacy, spatiotemporal relations displacement, the lack of accurate speech nomination of these categories, consistency of acts, time and space. Human's cognition about space includes such aspects as: shapes of objects and their sizes, the ability to differentiate among the objects in space, estimation of distances at which the objects are located and their directions.

Children's temporal cognition formation starts later and has its specifics. Time perception is one of the most complicated types of perception due to its specifics, lack of visual methods in the first place. The skill of orientation in time gives children the possibility to develop successfully, to possess various activities, to organize, to plan their activities, to control speed, rhythm and to take time factor into consideration.

The great role in children's space and time perception belongs to an adult in the special education organization process. Children's formed conception about space and time are the basics for the higher mental processes development. Simultaneously children's acquaintance with space and time in the preschool education practice are traditionally associated with elementary mathematical concepts forming, using the various capabilities of child's activities insufficiently, in particular, the leading ones: play, learning, work. The possibilities of fine arts, work activities for the further children acquaintance with spatiotemporal relations are observed. Introducing children with work of arts promote not only child's entry into the world of culture, children's artistic experience enrichment, but also helps a child to get to know time and space through the materialized means of human existence. In art and design children learn to differentiate spatial characteristics and name them, exercise in spatial modeling.

The extension of various activities capabilities in child's space and time perception will promote its perceptual culture forming, will provide diversity of communication forms with society and preschool child's own world view modeling.

Key words: *space, time, spatial and temporal concept, spatial categories, temporal categories, preschool education, preschool children, activities, sensory development, ways of reality cognition.*

УДК 159: 038

К. М. Гудименко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема професійного самовизначення старших школярів посідає важливе місце у психології та педагогіці. Гуманістичні цілі виховання та навчання передбачають гармонійний розвиток особистості школяра, вияв його творчості, самостійності, і особливо це стосується рішення щодо обрання майбутньої професії. У науковій літературі є різноманітні підходи щодо виявлення психологічних чинників

прийняття рішення щодо вибору трудової діяльності. У статті з'ясовано основні стадії становлення суб'єкту професійного самовизначення. Виокремлено підходи стосовно етапів професійного самовизначення особистості. Професійне самовизначення розглядають як процес, який включає весь професійний шлях: від появи професійних інтересів, намірів, схильностей до виходу із трудової діяльності.

Ключові слова: самовизначення, професійне становлення, професійне самовизначення, професійний розвиток, професія, життєва перспектива, самоактуалізація, самореалізація.

Постановка проблеми. У межах наукових пошуків проблема самовизначення старшокласників розглядалася переважно в ракурсі професійного самовизначення особистості в умовах розгортання ринкових процесів; обґрунтуванні змісту та психолого-педагогічних засобів формування учнів як суб'єктів майбутньої професійної праці, які не лише відповідають вимогам професійного середовища, а й активно оволодівають ним, змінюють його й одночасно змінюють себе, своє ставлення до навколишнього світу та самого себе. Це дасть змогу вивчити проблему самовизначення старшокласників у навчальному та виховному процесах.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичну базу становлять положення педагогічної та вікової психології про закономірності психічного розвитку особистості в юнацькому віці (Г. Абрамова, Л. Божович, М. Заброцький, І. Кон, В. Мухіна, А. Мудрик, Л. Орлова, Л. Столяренко, І. Туревская, М. Ремшмидт, В. Чудновський, І. Шаповаленко); дослідження з проблем самовизначення особистості (Є. Головаха, М. Гінзбург, І. Дубровіна, Н. Жемера, Т. Йовайши, О. Козловський, Г. Корсун, С. Крягдже, В. Моляко, А. Мудрик, І. Нечитайло, Г. Нікова, М. Пряжніков, В. Сафін, С. Чистякова, Г. Щедровицький, В. Ярошенко); дослідження, які стали основою концепції професійного становлення (К. Абульханової-Славської, Б. Ананьева, А. Асмолова, Б. Ломова, М. Нечаєва, Г. Суходольського). Вагомий вплив мають роботи О. Бодалева, Є. Клімова, Т. Кудрявцева, Ю. Забродіна, Н. Пряжнікова, Н. Чистякової.

Мета статті полягає в аналізі психологічної та педагогічної літератури існуючих на даний час проблем професійного самовизначення старшокласників у школі. Методологічною основою дослідження стали принципи особистісно-діяльнісного, системного підходів щодо професійного становлення, гуманістична теорія самоактуалізації та самореалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. Загальноосвітній навчальний заклад готує старших школярів до вибору професійної діяльності, використовуючи всі методи навчально-виховної роботи. Важливу роль відіграють загальноосвітні знання, моральне, естетичне, фізичне виховання. Існує система спеціальних заходів, спрямованих на підготовку учнів до професійної діяльності. Професійне самовизначення в педагогіці розуміється як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю

своїх психологічних особливостей, здібностей, можливостей, та порівняння наявних професійних якостей із вимогами, які необхідні для опанування певною професійною діяльністю, що включає вибір професії, навчального закладу та пошуку місця роботи.

М. Пряжников розрізняє особистісне та професійне самовизначення. Життєве самовизначення трактується ним як вибір стилю життя та його реалізація в соціальних ролях, а особистісне самовизначення мінімально обмежене зовнішніми факторами та розуміється як найвищий ступінь життєвого самовизначення [7, 17].

Ми цілком погоджуємось із точкою зору М. Гінзбурга, який вважає, що професійне й особистісне самовизначення обумовлене вимогами суспільства, а також пов'язане з необхідністю в самореалізації, яка особливо загострюється в період юності [1, 43].

Необхідно зазначити, що й у наступні роки життя людини її професійний вибір може коригуватись. Особистісний розвиток як частина професійного самовизначення припускає згадування таких основних понять, як: життєвий план, життєва перспектива, психологічний час. Ці складові починають закладатися ще в підлітковому віці. Дослідженнями Б. Ананьева встановлено, що вибір професії здійснюється в різні періоди таким чином: в 11–20 років – 12,5 %, 21–30 років становить 66 %, а 31–40 років – 17,4 %.

У вітчизняній психології професіоналізація розуміється як процес формування особистості професіонала. Цей процес розпочинається з вибору професії та триває все професійне життя людини. Дослідники виділяють такі етапи професіоналізації: 1) вибір та пошук професії; 2) оволодіння професією; 3) адаптація; 4) здійснення професійної діяльності. На кожному з цих етапів здійснюється зміна провідних механізмів детермінації діяльності, змінюється її мета. На початкових етапах професіоналізації людина освоює професію та звикає до її вимог, а потім прагне змінити її зміст та умови [3, 78].

Аналіз науково-педагогічної літератури з приводу професійного становлення дозволив зазначити, що цей період становить 35–40 років. За цей час можуть змінюватися професійні плани, соціальна ситуація, основний вид діяльності. Розглянемо більш детально періодизацію професійного становлення за Дж. Сьюпером. Вона включає розвиток здібностей та нахилів (від 0 до 14 років); випробовування своїх сил (14–25 років); отримання професійної освіти та зміцнення позицій у суспільстві (25–44 роки); підтримка професійного становища (45–64 роки).

Періодизація Т. Кудрявцева також заслуговує на увагу. Відповідно до професії та виконуваної діяльності він виділяє такі етапи професійного становлення: 1) поява та формування професійних нахилів; 2) професійне навчання і підготовка до професійної діяльності; 3) входження у професію, активне її освоєння та знаходження себе у виробничому колективі; 4) повну реалізацію особистості у професійній діяльності [3].

Є. Клімов пропонує такі стадії професійного становлення: стадія перешкоди – коли відбувається опанування мови, правил поведінки; стадія гри – людина знайомиться з певними професіями; оволодіння навчальною діяльністю – у цей період відбувається самоаналіз, з'являється здатність до планування діяльності; стадія оптації – стадія вибору професійного шляху, у цій стадії може перебувати людина, яка досягла дорослого віку – безробітний; стадія адента – професійна підготовка; стадія інтернала – занурення у професію, може тривати до декількох років; стадія інтернал – занурення у професію у якості колеги; стадія майстра; стадія авторитету; стадія наставника – на цій стадії відбувається перетворення фахівця на вчителя, який здатний передати свій досвід учням [2].

Є. Пряжнікова зазначає, що професійне самовизначення треба розглядати не в егоїстичному напрямі, а в прилученні до суспільства, цивілізації та культури, також вона відмічає такі фактори професійного вибору: позиція сім'ї, старших, однокласників, педагогічного колективу школи, життєві плани, здібності, схильності, престижність професії, інформованість про світ професій [6, 57].

Термін «професія» трактують як вид діяльності, яка потребує певної підготовки та яка приносить матеріальні блага людині. Також це поняття розуміють як сукупність умінь, знань та навичок, властивих визначеній людині. Для теоретичного аналізу психолого-педагогічних проблем професійного розвитку людини певний інтерес мають роботи зарубіжних учених: А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда. Практично всі теорії професійного розвитку передбачають наступне: напрям професійного вибору, побудова кар'єрних планів. Розглянемо деякі з цих напрямів. Сценарна теорія, що розвивається із середини п'ятидесятих років. На думку Є. Берна, процес вибору професії пояснюється сценарієм поведінки, який формується в ранньому дитинстві. У даній теорії зазначено, що лише невелика кількість людей досягає автономії в житті. Цікавою є думка Є. Берна про те, що сценарій життя закладається ще в дитинстві до шести років. Автор виділив наступні основні типи сценаріїв: «ніколи не роблю»; «роблю завжди»; «ні разу не робив раніше»; «не буду робити (зроблю потім)»; «роблю знову та знову»; «буду робити до тих пір, поки вже неможливо буде робити». Типологічна теорія Дж. Холланда також заслуговує на увагу. Ця теорія розвивається з сімдесятих років, у ній наголошується про те, що професійний вибір обумовлений сформованим типом особистості: реалістичний, конвенційний, реалістичний, інтелектуальний, художній, підприємницький. Кожен тип включає взаємодію культурних та особистісних чинників, які включають батьків, оточення та генетику, з цих причин особистість віддає перевагу певним видам діяльності.

Поняття «самовизначення» співвідноситься з самоактуалізацією, самореалізацією, самотранстенденцією. А. Маслоу говорить про те, що

самоактуалізація проявляється через захопленість роботою. І. Кон наголошує, що самореалізація проявляється через спілкування, роботу, працю. Під час професійного самовизначення можуть бути такі суперечності: у необхідності допомоги з боку дорослих та у виявленні самостійності; між потребою в певних спеціалістах та престижними професіями; у зменшенні інтересу до навчання та необхідності вступу до навчальних закладів після закінчення школи; між професійними намірами та можливостями в їх реалізації; у прагненні самостійності та неможливістю обґрунтовано приймати рішення; у бажанні спробувати власні сили та неможливістю їх використання у школі тощо [4, 35].

І. Нечитайло виокремлює такі показники сформованого професійного самовизначення: інформованість школяра про народне господарство, потреби на ринку праці, наявність спеціальних здібностей, умови та зміст праці, навчальні заклади, у яких можна опанувати обрану професію, практичний досвід з обраної професії, стан здоров'я, узгодженість здібностей, нахилів із вимогами професій тощо [5].

Педагогічний колектив здійснює координуючий вплив на психологію старшокласника відповідними педагогічними засобами для підготовки старших школярів до свідомого професійного самовизначення. Вплив не передбачає обмеження свободи юної особистості, а спрямоване на розкриття здібностей, схильностей, виявлення інтересів, розуміння своєї необхідності людям, занятті певної позиції в суспільстві. Старшокласнику необхідно усвідомлювати свій професійний вибір, спираючись на власні інтереси, спрямованість, схильності.

Висновки. Професійне самовизначення розуміють як складне структурне новоутворення, яке загострюється в період юності, але й у подальші роки можуть відбуватися зміни професійної діяльності, наприклад, якщо не співпадають здібності, схильності, наміри з обраною професією, якщо людину не влаштовують умови та зміст праці, відсутні знання та навички, немає практичного досвіду, стан здоров'я не дає можливості працювати та інші. До основних завдань професійного самовизначення належать: ознайомлення зі світом професій, інформованість про світ професій, потребами держави у спеціалістах, формування установки на самопізнання, формування образу «Я», зіставлення цього образу з вимогами професій, створення умов для перевірки можливості самореалізації. На нашу думку, старшокласник, який самовизначився, усвідомлює, що йому потрібно і що він хоче, розуміє і знає свої можливості, схильності, здібності, має життєвий план; готовий функціонувати в системі суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43–52.

2. Климов Е. А. Как выбирать профессию / Е. А. Климов. – М. : «Просвещение», 1994. – 347 с.
3. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального обучения и воспитания : учебное пособие / Т. В. Кудрявцев ; ред. Ю. Ф. Гущин. – М. : МЭИ, 1986. – 108 с.
4. Лукашевич Н. П. Психология труда : учеб. пособие / Н. П. Лукашевич, И. В. Сингаевская, Е. И. Бондарчук. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – К. : МАУП, 2004. – 112 с.
5. Нечитайло И. И. Профессиональная консультация : методические рекомендации / И. И. Нечитайло. – Одесса : ОНМЦОКИТ, 2003. – 52 с.
6. Пряжникова Е. Ю. ПрофорIENTATION : [учеб. пособие для студентов высш. учеб. завед.] / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М. : Изд. Центр «Академия», 2005. – 496 с.
7. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М. : Изд-во «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.

РЕЗЮМЕ

Гудыменко Е. Н. Профессиональное самоопределение старшеклассников как психолого-педагогическая проблема.

Проблема профессионального самоопределения старших школьников занимает важное место в психологии и педагогике. Гуманистические цели воспитания и обучения предусматривают гармоничное развитие личности школьника, проявление его творчества, самостоятельности, особенно это касается решения о выборе будущей профессии. В психологической и педагогической литературе существуют разнообраные подходы к определению психологических факторов принятия решения о выборе трудовой деятельности. Выявлены основные стадии становления субъекта профессионального самоопределения. Выделены подходы относительно этапов профессионального самоопределения личности. Профессиональное самоопределение рассматривается как процесс, который включает весь профессиональный путь: от появления профессиональных интересов, намерений, склонностей до выхода из трудовой деятельности.

Ключевые слова: самоопределение, профессиональное самоопределение, профессиональное становление, профессиональное развитие, профессия, жизненная перспектива, самоактуализация, самореализация, самоотранценденция.

SUMMARY

Gudymenko K. Professional self-determination of senior pupils as psychological and pedagogical problem.

The problem of professional self-determination of senior pupils occupies an important place in psychology and pedagogy. Humanization of training and education goals provides for the harmonious development of personality of the senior pupils, the manifestation of their creativity, independence, especially in choice of future profession.

In psychological and pedagogical literature there are various approaches to the definition of psychological factors of making profession choice. The basic stages of formation the subject of professional self-determination were found out. The approaches to the stages of professional self-determination were selected. Professional self-determination is viewed as a process that spans the whole period of professional activity of personality: from the emergence of professional interests, intentions, propensities to exit employment.

Professional self-determination is a complex structural formation which is interrelated and connected with beliefs of moral and strong-willed personality's traits, behaviors, knowledge about the professions, practical skills are formed in accordance with the requirements of society and opportunities of the educational process at school.

High school prepares senior pupils for making profession choice by methods of educational work. All training elements are important: the system of general knowledge, moral, aesthetic and physical pupil's education. There is a system of special measures which is designed to prepare senior pupils for professional careers.

Professional self-determination in pedagogy is understood as a process of self-knowledge and objective assessment of a person's own individual psychological characteristics, abilities, capabilities, comparing their own professionally important qualities and capabilities with the requirements that are necessary to master a particular profession, which include the choice of career, the choice of university and place of work.

In author's opinion, the senior pupil who has determined himself of what he needs and what he wants, understands and knows their capabilities, aptitudes, abilities, has a life plan; ready to operate in the system of social relations.

Key words: *self-determination, professional self-determination, professional becoming, professional development, profession, life perspective, self actualization, self-realization, self-transcendence.*